

Összehasonlító jogi adalékok az európai integráció jogához

1. Bevezetés

Európában hajlamosak vagyunk úgy tekinteni az európai integrációra, mint egy előzmények nélküli, egyedülálló folyamatra, mintha még soha nem történt volna meg a történelem során, hogy államok önkéntes elhatározás alapján, lentről fölfelé építkezve, létrehoznak egy szövetségi államot. Az egyediségnek ez az érzése azonban hamis: több önkéntes egyesülés után létrejött szövetségi állam az európai integrációhoz hasonló folyamaton ment keresztül és hasonló rendszert alakított ki.¹ Természetesen nincs két egyforma rendszer, azonban vannak párhuzamok és hasonlóságok és az európai integráció intenzitása és szintje már indokoltá teszi, hogy az Európai Uniót ilyen összehasonlító jogi szempontból is értékeljük. A világ számos szövetségi rendszere közül csak néhány jött létre önkéntes elhatározásom alapuló egyesülés útján és eredményezett olyan államberendezkedést, ahol a tagállamok széleskörű szabályozási jogokkal és szuverenitással rendelkeznek. Ilyen államok Ausztrália és Kanada, de talán a legszembetűnőbb és legtöbb párhuzammal szolgáló példa az Egyesült Államok.

Bár ez a felvetés nem előzmények nélküli,² sajnos a társadalomtudomány jelentős mértékben hanyagolta ennek a kérdésnek az átfogó összehasonlító jogi elemzését. A jelen írás célja, hogy

---

* tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE-ÁJTK Nemzetközi Magánjogi Tanszék

¹ A EU sok szempontból egy föderális államhoz hasonló jellemzőjét mutat. Lásd SCHUTZE Robert.: *From Dual to Cooperative Federalism: The Changing Structure of European Law*. Oxford University Press, Oxford, 2009. 70. (“[T]he American tradition easily classifies the European Union as a Federal Union. The Union has a mixed or compound structure; and in combining international and national elements, it stands on federal ‘middle ground’.”). A föderalizmus általános elméletével és azoknak az EU-ra történő alkalmazásával kapcsolatban, lásd SCHÖNBERGER, Christoph: *Die Europäische Union als Bund: Zugleich ein Beitrag zur Verabschiedung des Staatenbund-Bundesstaat-Schemas* In: *Archiv des öffentlichen Rechts*, 2004. Vol. 129. No. 1. „SCHÖNBERGER, Christoph: *Unionsbürger: Europas föderale Bürgerrecht in vergleichender Sicht*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2005., BEAUD, Olivier: *Théorie de la Fédération*. Presses Universitaires de Frances, Paris, 2007.

² Lásd KELEMEN, R. Daniel: *The rules of federalism: institutions and regulatory politics in the EU and beyond*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, and London, England, 2004.; MENON, Anand – SCHAIN, Martin (ed.): *Comparative Federalism: the European Union and the United States in Comparative Perspective*. Oxford University Press, Oxford, 2006.; BURGESS, Michael: *Comparative Federalism: Theory and practice*. Routledge, Milton Park, Abingdon, Oxon, 2006.; HUEGLIN, Thomas O. – FENNA, Alan: *Comparative Federalism: a Systematic Inquiry*. University of Toronto Press, Toronto, 2015.

felvázolja az EU-jog és az európai integráció néhány olyan csomópontját, amelyek vonatkozásában az összehasonlító jogi elemzés hasznos eredményre vezetne. Ennek során három fontos párhuzamra mutat rá az európai integráció és más, önkéntes egyesüléssel létrejött szövetségi államok, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, között.

Egyrészt, Európában az Alapjogi Charta szabályai az uniós intézményekre vonatkoznak (azokat korlátozzák), a tagállamokra csak akkor, ha uniós jogot hajtanak végre.³ Bár ez komoly viták forrása, akárcsak az, hogy miként kell meghatározni a „tagállami végrehajtás” körét, szembevetendő a párhuzam az amerikai alkotmányjoggal: az Egyesült Államokban egészen a polgárháborúig tartotta magát az az elv, hogy a föderális alapjogi katalógus („Bill of Rights”) csak a föderális kormányzatra vonatkozik, a tagállamokat csak a tagállami alkotmányok alapjogi katalógusai kötik. Ez a párhuzamosság csak egy nagyon sajátos történelmi helyzetet, a polgárháborút követően változott meg: a XIV. alkotmány-kiegészítés bizonyos alapjogokat (azonban nem mindegyiket) az államok vonatkozásában is kötelezővé tett; ezeket a rendelkezéseket tágitotta tovább sok évtized jogfejlődése és az amerikai legfelsőbb bíróság számos ítélete, míg ma már valóban az a helyzet, hogy a föderális szinten elismert alapjogok majdnem mindegyike az államokkal szemben is érvényes és kikényszeríthető.

Másrészt, szintén érdekes párhuzamok figyelhetők meg az európai belső piaci és más föderális piacok (pl. Ausztrália, Egyesült Államok) között. Az amerikai alvó kereskedelmi klauzula („Dormant Commerce Clause”), amelyet az amerikai alkotmány szövegszerűen nem tartalmaz (azt a legfelsőbb bíróság bírái álmodták oda), olyan joggyakorlatban öltött testet, amely nemcsak a diszkriminatív kereskedelemkorlátozásokat tiltja, hanem az egyenlő elbánás elvét tiszteletben tartó, azonban az államközi kereskedelmet aránytalanul korlátozó intézkedéseket is. Ez elviekben párhuzamba állítható az uniós jog *Dassonville* formulájával.⁴ A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a nem diszkriminatív intézkedések csak nagyon ritkán akadnak fenn a rostán.

Harmadrészt, szintén érdekes eredményre vezet az összehasonlítás az állami tevékenység versenyszabályokkal szembeni immunitása és a szabad verseny „alkotmányjogiasítása” vonatkozásában.

---

³ Az Európai Unió Alapjogi Chartája (HL C 326., 2012.10.26., 391-407.)

⁴ C-8/74. sz. Procureur du Roi v Benoît and Gustave Dassonville ügyben 1974, július 11-én hozott ítélet (EU:C:1974:82)

2. Az Európai Unió jogállamisági és alapjogi követelmények „diagonális” („átlós”) alkalmazása

Az EU alkotmányos rendszere egy érdekes önellentmondást tartalmaz. Egyrészt, az EU-jog általánosságban megköveteli a jogállamiság és az alapjogok tiszteletben tartását, ehhez azonban nem rendel általánosan alkalmazható, hatásos kikényszerítési mechanizmust. Az EUSZ 7. cikkében található „nukleáris fegyver” következményeit tekintve túlzottan pusztító hatású és politikai kivitelezhetőségét tekintve nehezen alkalmazható. Másrészt, bár az EU-jog számos alapjogi követelményt tartalmaz, ezek a tagállamokra mint olyanokra nagyrészt nem alkalmazhatóak, mivel azok címzettje többnyire maga az EU: az EU Alapjogi Chartája csak akkor alkalmazandó a tagállamokra, ha azok EU-jogot hajtanak vére.

Az emberi jogok tisztelete az Európai Unió egyik alappillére: a csatlakozás előfeltétele⁵ és része az EU alapértékeinek. Az EUSZ 2. cikke értelmében „[a]z Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul.” Ezzel összhangban, egy rövid kezdeti bizonytalanságot követően,⁶ az EU-val szemben az Európai Bíróság már nagyon korán érvényesített alapjogi követelményeket. Az Alapjogi Charta elfogadását megelőzően ezeket az alapjogi követelményeket, legalábbis az EU tevékenységét illetően, általános jogelvként „belelátta” az EU-jog rendszerébe.⁷ Ezzel szemben, az EU-jog nem tartalmaz olyan általánosan igénybe vehető, működőképes jogi mechanizmust, amellyel az alapjogok tagállami tiszteletben tartása kikényszeríthető lenne.⁸ Az elmúlt időszakban több olyan vita merült fel az Európai Bizottság és egyes tagállamok között, amely rámutatott arra, hogy az EU korlátozott hatáskörei nem teszik lehetővé a Bizottság számára a beavatkozást olyan esetekben, amikor úgy véli, egy tagállam nem tartja be a fenti követelményeket.

Az elmúlt időszakban a Bizottság számos tagállami intézkedést, jogszabályt és intézményi reformot illetett kritikával. Noha ezek közül némely komoly tiltakozási hullámot váltott ki, a politikai érvek kimerülését követően a Bizottságnak gyakran kellett szembesülnie azzal, hogy jogi eszközei meglehetősen korlátozottak. Attól függetlenül, hogy a Bizottság kifogásai megalapozottak voltak-e vagy sem, ezek az ügyek rámutattak arra, hogy a „szerződések örékek”

---

⁵ Copenhagen criteria, established by the European Council in Copenhagen on June 21-22, 1993 (Conclusions of the Presidency).

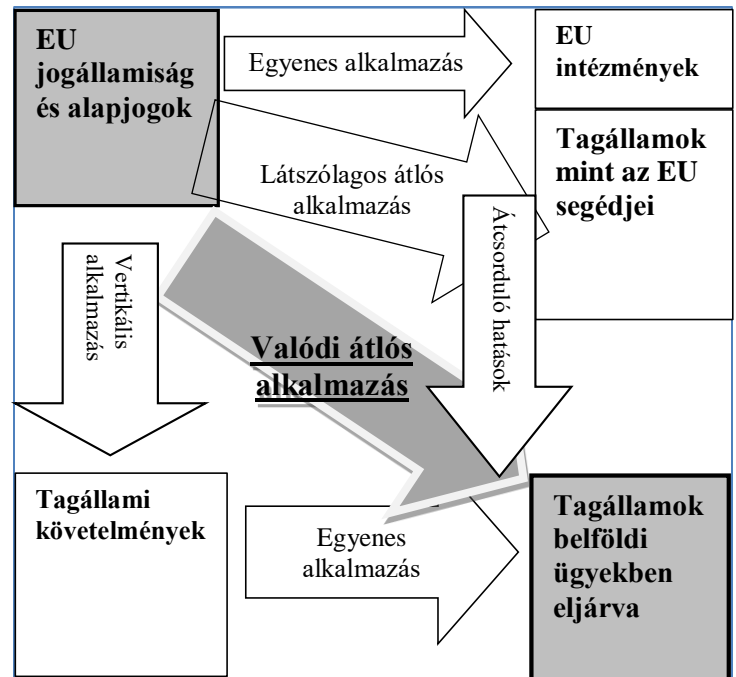
⁶ VÁRNAY Ernő – PAPP Mónika: *Az Európai Unió joga*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 208-209.

⁷ 11/70. sz., Internationale Handelsgesellschaft GmbH kontra Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel ügyben 1970. december 17-én hozott ítélet (EU:C:1970:114) 4. pont

⁸ Lásd pl. DOUGAN, Michael: Judicial review of Member State action under the general principles and the Charter: defining the “scope of Union law”. *Common Market Law Review*, 2015. Vol. 52. 1201.

alig van lehetősége beavatkozni olyan esetekben, amikor egy tagállam nem tartja be az EU alapértékeit.⁹

A fenti problémát a „diagonalitás” („átlósság”) hiányával írhatjuk le. A rendszer azon az elgondoláson alapul, hogy az EU-s jogállamisági és alapjogi követelmények az EU-ra (EU intézményei és az EU „teljesítési segédjeiként” eljáró tagállamok) vonatkoznak, míg a tagállami jogállamisági és alapjogi követelmények a tagállamokra. Az EU-s jogállamisági és alapjogi követelmények, legalábbis főszabály szerint, nem alkalmazhatóak átlósan: a tagállamokra. Az jogállamisági és alapjogi követelmények két rendszere

(EU-s és tagállami) egymással párhuzamosan érvényesül, és nem keresztezi egymást.

Noha a fenti alkotmányos szerkezet, legalábbis első látásra, sajátosnak tűnhet, távolról sem páratlan. Érdekes párhuzamban áll ugyanis az Egyesült Államok első évszázadának alkotmányos berendezkedésével.

A föderális államok különböző megoldásokat alkalmaznak a föderális alapjogi charta tagállamokkal (tartományokkal) szembeni alkalmazására. Például Kanadában a föderális alapjogi charta ugyanúgy alkalmazandó a tartományokra, mint magára a szövetségi kormányzatra.¹⁰ Az USA-ban, az inkorporációs elméletnek köszönhetően („incorporation doctrine”), a szövetségi kormányzattal szemben alkalmazandó legtöbb alapjog az államokon is

⁹ Ebben a vonatkozásban utalni kell arra, hogy az általános alkalmazhatósággal rendelkező érdemi uniós mechanizmus hiánya természetesen nem jelenti azt, hogy a tagállamok emberi jogi béklyók nélkül tevékenykedhettek, hiszen azok tagjai az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE). Ugyanakkor ki kell emelni, hogy az EJEE jelentette alapjogi biztonsági háló nem szünteti meg az európai uniós mechanizmus iránti igényt. Az Európa Tanács, amelynek égisze alatt az EJEE elfogadásra került és működik, nem EU-s intézmény, hanem az európai integrációtól független regionális szervezet. Mind az EJEE, mind pedig az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) olyan államok igényeihez lett szabva, amelyeknek majdnem fele nem tagja az Európai Uniónak. Továbbá, az EJEB kártérítést ítél meg, és ítéletei nem szükségszerűen rendelkeznek azzal a nemzeti jogokkal szembeni szupremáciával, mint amellyel az EU-jog rendelkezik. Végül, de nem utolsósorban, az EJEB eszköztára úgy tűnik, nem terjed ki olyan eszközökre, amelyek képesek lennének hatásosan kezelni a tagállamok általi szisztematikus jogsértéseket. Ezzel szemben az Európai Bizottságnak lehetősége van kötelezettségzegési eljárás kezdeményezni.

¹⁰ Canadian Charter of Rights and Freedoms, Section 32(1): “This Charter applies (a) to the Parliament and government of Canada in respect of all matters within the authority of Parliament including all matters relating to the Yukon Territory and Northwest Territories; and (b) to the legislature and government of each province in respect of all matters within the authority of the legislature of each province.”

számon kérhető.¹¹ Ez nem volt azonban mindig így, az USA alkotmánytörténetének első évszázadában egy ennél decentralizáltabb megközelítés érvényesült.

Bár az amerikai alkotmány a kezdetektől fogva sporadikusan tartalmazott alapjogi jellegűnek nevezhető korlátokat az államokkal szemben,¹² az első tíz alkotmánymódosításban testet öltő alapjogi arzenál („federal bill of rights”), a polgárháború eredményeként megszülető 14. alkotmánymódosításig, nem volt alkalmazható az államokkal szemben. Az államok számára alapjogi korlátot csak az állami alkotmányok jelentettek.

Ezt a megközelítést az amerikai legfelsőbb bíróság a *Barron kontra Baltimore* ügyben egyértelművé tette.¹³ A föderális alapjogi katalógus célja a föderális államhatalom korlátozása volt, és vélhetően azon az elképzelésen alapult az elfogadása, hogy nem létezhet közhatalom alapjogi béklyók nélkül. Az első tíz alkotmánymódosítás létrejöttének körülményei alátámasztják ezt az értelmezést: néhány állam arra hivatkozással utasította el az alkotmány ratifikálását, mert az nem tartalmazta a polgárokat megillető alapjogok katalógusát.¹⁴ Ez pedig nagyon közeli párhuzamot mutat az EU Alapjogi Chartával, amelynek szintén az volt a célja, hogy a föderális hatalmat alapjogi követelményeknek vesse alá.

Ezen a helyzeten a polgárháború változtatott, amely megajándékozta az Egyesült Államokat azzal a felismeréssel, hogy vannak bizonyos közös alapértékek, amelyeket az egész Unióban tiszteletben kell tartani, és amelyek ignorálása „válóóknak” minősül. Ez a felismerés húzódott meg az 14. alkotmánymódosítás mögött, amely néhány föderális szinten biztosított alapjog tagállamokkal szembeni alkalmazásáról rendelkezett. A bíróságok azonban még sokáig tartották magukat ahhoz az elvhez, hogy a föderális alapjogok, főszabály szerint, nem alkalmazandók a tagállamokra.

A *United States kontra Cruikshank* ügyben¹⁵ az amerikai legfelsőbb bíróság megállapította: a gyülekezéshez való jog (amelyet az első alkotmánymódosítás tartalmaz) nem korlátozza az állami kormányzatok hatásköreit saját polgáraik vonatkozásában, az kizárólag a föderális kormányzattal szemben érvényesül. A gyülekezéshez való joguk védelmét a polgároknak az államoktól kell remélniük, mivel az ezzel kapcsolatos hatáskör eredetileg itt volt, és soha nem került átadásra a föderális kormányzat részére.¹⁶ 1897-ben azonban, a *Chicago, Burlington &*

---

¹¹ KANOVITZ, Jacqueline R.: *Constitutional Law*. Anderson Publishing, New Providence, NJ, 2010. 23.

¹² Lásd Article I Section 10 of the US Constitution: “[n]o state shall (...) pass any bill of attainder, ex post facto law, or law impairing the obligation of contracts, or grant any title of nobility.”

¹³ 32 U.S. (7 Pet.) 243 (1833).

¹⁴ LIU, Goodwin – KARLAN Pamela S. – SCHROEDER, Christopher H.: *Keeping Faith with the Constitution*. Oxford University Press, Oxford, 2010. 9-11.

¹⁵ 92 U.S. 542 (1876).

¹⁶ 92 U.S. 542, 552 (1876).

Quincy Railroad Co. kontra Chicago ügyben,¹⁷ a legfelsőbb bíróság a 14. alkotmánymódosítást használta annak érdekében, hogy a tagállamokkal szemben tulajdonvédelmet kényszerítsen ki a „tartalmi fair eljárás” („substantive due process”) nevében. Az igazi áttörés 1925-ben következett be, amikor a *Gitlow kontra New York* ügyben¹⁸ a legfelsőbb bíróság explicite kinyilatkoztatta az inkorporációs elvet (ezen ügyben kifejezett utalással az első alkotmánymódosításra).¹⁹ Ezt számos ügy követte, ahol jogról jogra haladva a legfelsőbb bíróság a föderális alapjogok alkalmazását fokozatosan kiterjesztette az államokra.

Ennek megfelelően, mintegy száz évig (lényegében majdnem másfél évszázadon keresztül) az USA-ban a föderális alapjogi charta nem volt alkalmazandó (vagy csak nagyon korlátozottan volt alkalmazandó) az államokra. A rendszer kiterjesztéséhez vezető alkotmányos élmény a polgárháború volt és az a felismerés, hogy amennyiben az államok nem értenek egyet bizonyos alapértékekben, az a rendszer fenntarthatatlanságához vezet.

Nehéz lenne amellet érvelni, hogy az EU jelenlegi alkotmányos szerkezete az alapjogok védelmét illetően a létező világok legjobbika. A jogirodalom nincs is híján az EU Alapjogi Charta hatályának kiterjesztésére vonatkozó javaslatoknak, amelyek szerint változó mértékben, de a Charta alkalmazandó kellene legyen tagállami belső ügyekben is.²⁰ Ugyanakkor a Charta genezise és létezésének oka arra utal, hogy annak célja a föderális hatalom korlátozása volt, és azt sem szabad elfelejteni, hogy az EU-s tagállamok nem mentesek a külső emberi jogi kontrolltól, hiszen tagjai az EJEE-nek és kiterjednek rájuk az EJEB ítéletei.

Továbbá azt is figyelembe kell venni, hogy míg az alapjogok teljeskörű föderalizációja nagy kísértést jelentő opció lehet, ez csak olyan alapjogok tekintetében indokolt, amelyek megsértése válóoknak minősül. Érdeemes utalni arra, hogy az Egyesült Államokban a föderális alapjogok államokra történő kiterjesztése mögött pontosan egy ilyen kellemetlen élmény húzódott meg, bár ami ebből a későbbiekben kinőtt, az már szinte teljes uniformizációt hozott.

---

¹⁷ *Chicago, B. & Q. R. Co. v. Chicago*, 166 U.S. 226 (1897)

¹⁸ 268 U.S. 652 (1925).

¹⁹ A *Chicago, Burlington & Quincy Railroad Co. v. Chicago* ügyben hozott ítélet kapcsán még plauzibilisen lehetett amellet érvelni, hogy a 14. alkotmánymódosítás hatóköre nem került kiszélesítésre, mivel a bíróság csak olyasmire adott jogvédelmet, amelyet a 14. alkotmánymódosítás kifejezetten említ (tulajdon védelme). A *Gitlow v. New York* ügyben azonban az alkalmazási kör olyasmire került kiterjesztésre, amelyre nem található kifejezett utalás a 14. alkotmánymódosításban és a bíróság világossá tette, hogy az első alkotmánymódosítást inkorporálja a 14. alkotmánymódosításba. Vö. MORRISON, Stanley: Does the Fourteenth Amendment incorporate the Bill of Rights? *Stanford Law Review*, 1949. Vol. 2. 140 (“The assertion of th[e] [substantive due process] doctrine, incidentally, gave to the Fourteenth Amendment an importance vastly greater than it was supposed to have in 1868. But the development of substantive due process is a story far removed from the question of incorporation of the Bill of Rights.”).

²⁰ Lásd pl. CHRONOWSKI, Nóra: Enhancing the scope of the Charter of Fundamental Rights? *Jura*, 2014. 13.; VON BOGDANDY, Armin– KOTTMANN, Matthias – ANTPÖHLER, Carlino DICKSCHEN, Johanna –HENTRE, Simon I – SMRKOLJ, Maja: Reverse Solange–Protecting the essence of fundamental rights against EU Member States. *Common Market Law Review*, 2012. Vol. 49. No. 2. 489.

Mivel az EU Alapjogi Charta az alapjogok teljeskörű katalógusát tartalmazza, szükségszerűen olyan jogokat is tartalmaz, amelyek vonatkozásában a regionális eltérések elfogadhatók lehetnek. Ez a helyzet például a IV. Címben található gazdasági és szociális jogokkal.²¹ Bár az alapjogok védelme az EU egyik pillére, a nemzeti alkotmányos identitások védelme is alapelvei közé tartozik.²² Természetesen, bizonyos alapjogok nem lehetnek regionális eltérések tárgyai és az alapjogok magja sem sérthető az alkotmányos identitásra hivatkozással. Ezen a körön kívül azonban, az EJEB szóhasználatával élve, az európai föderalizmusnak tiszteletben kell tartania a tagállamok mérlegelési jogát („marge d’appréciation”).²³

3. A belső piac mint föderális piac

Európában hajlamosak vagyunk a belső piac jogát és a négy alapszabadságot (árúk, személyek, szolgáltatások és tőke szabad mozgása) az európai integráció unikális jelenségeként felfogni. Minden egyedi jellemzője ellenére azonban a „belső piac” közelről sem egy példa nélküli jelenség: olyan kérdésekre vonatkozik, és olyan módon működik (noha más intenzitással), mint a világ más, államközi vagy föderális, szabadkereskedelmi rendszerei vagy a nemzetközi kereskedelem globális keretét jelentő WTO. Ezekben a rendszerekben, többek között, egy közös van: tiltják, hogy a tagállamok korlátozzák a szabad kereskedelmet/versenyt, és megengedik ezt a számukra abban az esetben, ha a korlátozásra valamilyen helyi legitim cél érdekében kerül sor. Az Európai Unió Bírósága, az ausztrál és az amerikai legfelsőbb bíróság és a WTO Vitarendezési Testülete hasonló problémákkal szembesül, hasonló, sőt, néha ugyanolyan ügyekben kell döntenie.

Eltérések figyelhetőek meg az egyes rendszerek között tekintetben, hogy egyáltalán mit tekintenek kereskedelem-korlátozásnak.

Ebben a vonatkozásban az EU belső piacának joga igencsak szigorú: a nem diszkriminatív intézkedéseket is tiltja, amennyiben azok a kereskedelmet korlátozzák. Más szóval: az import termékek (szolgáltatások, befektetések stb.) piachoz való hozzáférését korlátozó tagállami intézkedések, főszabály szerint, annak ellenére tiltottak, hogy ezek az intézkedések egyébként ugyanúgy korlátozzák az import és a belföldi termékek, szolgáltatások, befektetések stb. piacra

---

²¹ Vö. (30.) Jegyzőkönyv az Európai Unió Alapjogi Chartájának Lengyelországra és az Egyesült Királyságra történő alkalmazásáról, 2. cikk (2) bekezdés.

²² Lásd SCHIMA, Bernhard: EU fundamental rights and Member State action after Lisbon: putting the ECJ’s case law in its context. *Fordham International Law Journal*, 2015, Vol. 38. 1113-1114.

²³ Lásd CALABRESI, Steven G. - BICKFORD: Lucy D. Federalism and subsidiarity: perspectives from US constitutional law. In: James E. FLEMING & Jacob T. LEVY: Federalism and subsidiarity. NYU Press, 2014. 172-175.

lépését. Ebből kifolyólag egy tagállami intézkedés annak ellenére sértheti a szabad mozgás jogát, hogy egyébként semmilyen protekcionista törekvés nem húzódik meg mögötte.

Ezzel szemben az ausztrál belső piac szabályozása a protekcionista intézkedések tilalmára épül, és többnyire a diszkriminatív intézkedések minősülnek protekcionista (a diszkrimináció lehet kifejezett vagy tényleges). Ha a tagállami törvénynek az a valódi célja, hogy meghatározzon egy termék- vagy szolgáltatási szabványt vagy valamilyen kereskedelmi tevékenységre vonatkozó normát, akkor az általában nem protekcionizmuson nyugszik, és nem sérti az ausztrál alkotmány 92. cikkében található szabadkereskedelmi klauzulát.²⁴

Az Egyesült Államok alvó kereskedelmi klauzulája („dormant commerce clause”) alapján kialakult joggyakorlat is alapvetően a diszkriminatív intézkedések tilalmára épül, bár a nem diszkriminatív, azonban az államközi kereskedelemre hátrányos intézkedések is beleütköznek, amennyiben a helyi közérdekhez képest egyértelműen túlzott mértékben korlátozzák az államközi kereskedelmet.²⁵ Ki kell emelni azonban, hogy a bírósági kontroll hálóján alapvetően a diszkriminatív intézkedések akadnak fenn,²⁶ és bár a nem diszkriminatív intézkedések is tiltottak lehetnek, ebben a vonatkozásban az államoknak nagyon széles, a bíróságok által tiszteletben tartott mérlegelési joga van és a bíróság az egyenlő elbánás követelményét teljesítő állami intézkedéseket csak kivételesen minősíti alkotmányellenesnek.

Ha megállapítást nyer, hogy az állami intézkedés kereskedelemkorlátozónak minősül, fenntartható lehet, amennyiben azt a helyi közérdek indokolja (legitim célja van) és arányos. Az arányosság követelményének érvényesülése összetett vizsgálatot igényel, mivel itt eltérő fajú értékek összeméréséről van szó: egyrészt, a szabad kereskedelem, másrészt valamilyen legitim helyi cél (közegészségügy, közérkölcsök, környezetvédelem stb.). Az eltérő fajú értékek összemérése azonban alapvetően politikai és nem jogi kérdés, így a bíróságok számára nehezen kezelhető.

A kérdés vizsgálatára az egyes rendszerek eltérő megoldásokat alakítottak ki, amelyek eltérő intenzitással avatkoznak be az államok mérlegelésébe. Ebből a szempontból az Európai Bíróság gyakorlata igencsak beavatkozóan tűnik: a Bíróság nem retten meg attól, hogy a helyi legitim

---

²⁴ „If [the law] applies to all trade and commerce, inter-State and intra-State alike, it is less likely to be protectionist than if there is discrimination appearing on the face of the law. But where the law in effect, if not in form, discriminates in favour of intra-State trade, it will nevertheless offend against s.92 if the discrimination is of a protectionist character. A law which has as its real object the prescription of a standard for a product or a service or a norm of commercial conduct will not ordinarily be grounded in protectionism and will not be prohibited by s.92.” *Cole v Whitfield* [1988] HCA 18; (1988) 165 CLR 360, 2 May 1988.

²⁵ „[W]here the statute regulates evenhandedly to effectuate a legitimate local public interest, and its effects on interstate commerce are only incidental, it will be upheld unless the burden imposed on such commerce is clearly excessive in relation to the putative local benefits.” *Pike v. Bruce Church, Inc.*, 397 U.S. 137 (1970).

²⁶ Lásd *CTS Corp. v. Dynamics Corp. of America*, 481 U.S. 69, 87 (1987) („The principal objects of dormant Commerce Clause scrutiny are statutes that discriminate against interstate commerce.”).

célok előmozdítását összemérje a szabad mozgás korlátozásával. Ehhez képest az amerikai legfelsőbb bíróság, bár megnevezése szerint valóban végez mérlegelést (összeméri a két különböző fajú értéket), a tapasztalat azt mutatja, hogy a nem diszkriminatív intézkedések esetén, amennyiben az állam fel tud mutatni egy meggyőzőnek tűnő indokot a korlátozás bevezetésére, a bíróság azt valószínűleg elfogja fogadni, tekintettel az államok által élvezett széleskörű mérlegelési jogra. Ugyanakkor, a diszkriminatív intézkedéseket az amerikai bíróság majdhogynem per se jogellenesnek tekinti, így bár elviekben ezek esetén is van lehetőség a közérdekkel történő indokolásra, csekély az esélye annak, hogy ez átmegy a bírósági szűrőn. A legmegengedőbb a WTO-jog megoldása, ami nem meglepő, tekintettel arra, hogy a WTO a nemzetközi közjog normáin alapuló globális rendszer, szemben az Egyesült Államok belső jogának részét képező alvó kereskedelmi klauzulával és a sui generis jellemzőkkel rendelkező EU-joggal. A WTO-jogban ugyanis a helyi közérdekre történő hivatkozás során alkalmazott elemzés nem a felülmérlegelést is magában foglaló arányossági vizsgálattal, hanem a kevésbé korlátozó alternatíva utáni kutakodással írható le. Itt a releváns kérdés az, hogy az adott cél elérése érdekében rendelkezésre áll-e hasonlóan hatékony, azonban a kereskedelmet kevésbé korlátozó alternatíva.

A legszemléletesebben egy példán keresztül lehetne bemutatni az arányossági vizsgálat működését. Az Egyesült Államokban klórt használnak a levágott csirkék fertőtlenítésére. Ennek eredményeként, minden erőfeszítés ellenére, a későbbiekben az emberi fogyasztásra kerülő csirkékben marad egy kisebb mennyiségű klór, amely a hús elfogyasztásával az emberi szervezetbe kerül. Az ilyen típusú termékek forgalmazásának korlátozása mind közegészségügyi, mind fogyasztóvédelmi szempontokkal indokolható. Az állami beavatkozás intenzitásától függően, három helyzet képzelhető el. Egyrészt, az állam dönthet úgy, hogy nem szabályozza ezeket a termékeket. Ez esetben 30 millió eurónyi kereskedelem valósul meg, míg ennek eredményeként évente egymillió fogyasztó vásárol tudtán kívül klórral fertőtlenített csirkét. Másrészt, az állam dönthet a termék teljeskörű betiltása mellett. Ez esetben mind a kereskedelem értéke, mind a megtévesztett fogyasztók száma nullára csökken. Harmadrészt, köztes megoldásként, az állam megkövetelheti, hogy a terméken tájékoztató elhelyezésével jelezzék a fogyasztók számára: a terméket klórral fertőtlenítették és ennek egészségügyi hatásai lehetnek. Ebben az esetben 10 millió eurónyi kereskedelem valósul meg, azonban lesz évente 100.000 fogyasztó, aki nem olvassa el a tájékoztatást, és így abban a hiszemben veszi meg a terméket, hogy az nem tartalmaz klórt (ennek tudatában pedig a terméket nem venné meg).

Ha összehasonlítjuk a három szabályozói hozzáállást, azt látjuk, hogy bár a címkézés a teljes tilalomnál kevésbé korlátozó, nem biztosítja azt a védelmi szintet (100.000 megtévedt

fogyasztó), amit a teljes tilalom biztosít (nulla megtévedt fogyasztó), ugyanakkor lényegesen kisebb mértékben korlátozza a kereskedelmet (lehetővé tesz 10 millió eurónyi kereskedelmet, szemben a teljes tilalom által eredményezett nulla kereskedelemmel).

Összemérés esetén a bíróságnak azt kell eldöntenie, hogy vajon 10 millió eurónyi kereskedelem többet vagy kevesebbet nyom-e a latba, mint 100.000 megtévedt fogyasztó, illetve azok esetleges egészségkárosodása. Ennek a kérdésnek a megválaszolása értékítéletet követel meg a bíróságtól. Ezzel szemben a kevésbé korlátozó alternatíva vizsgálatán alapuló megközelítés szerint a vitarendező testület azt vizsgálja, hogy van-e olyan kevésbé kereskedelemkorlátozó alternatíva (címkézés), amely ugyanazt (vagy lényegében ugyanazt) a védelmi szintet képes biztosítani, mint a teljes tilalom, tekintetbe véve, hogy az egyik 100%-os, míg a másik 90%-os eredményességgel rendelkezik.

4. Versenyjogi szabályok alkalmazása a (tag)államokra

A vállalkozásokra vonatkozó versenyszabályoknak a tagállamokra történő alkalmazása alapvetően két vonatkozásban merül fel. Egyrészt, az állami szervek gazdasági jellegű tevékenysége kapcsán: alkalmazni kell-e a vállalkozásokra vonatkozó szabályokat az állam közjogi entitásaira abban az esetben, ha egyébként vállalkozói tevékenységet folytatnak? Másrészt, részesül-e egy vállalkozás az államot a közhatalmi tevékenység tekintetében megillető immunitás kedvezményében, amennyiben állami ösztönzés, bátorítás vagy egyenesen kényszerítés hatására kezd versenykorlátozó magatartásba.

Az EU-s versenyjognak a tagállami piaci magatartásra vonatkozó alkalmazását, főszabályként, az az elv hatja át, hogy mindig a magatartás és nem az azt tanúsító szervezet jellegét kell figyelembe venni. Más szóval: azt kell vizsgálni, hogy az adott tevékenység általában piaci jellegű-e, piaci alapon is folytatható-e és nem azt, hogy az azt tanúsító szervezet magánjogi vagy közjogi-e. További tétel, hogy általánosságban kell vizsgálni az adott tevékenység piaci jellegét, és, főszabály szerint, nem azt kell figyelembe venni, hogy az adott tevékenységet a konkrét esetben miként végzik.²⁷ Elképzelhető, hogy egy önkormányzat non-profit jelleggel ad ki egy helyi lapot, ez azonban nem akadály a piaci tevékenység megállapításának: az önkormányzat ugyan közjogi személy, a helyi lap kiadása ebben az esetben nem profitorientált tevékenység, azonban a releváns kérdés az, hogy a lapkiadás általánosságban piaci

---

²⁷ Lásd C-41/90 Klaus Höfner és Fritz Elser kontra Macrotron GmbH, EBHT 1991., I-1979. o.; C-475/99 Firma Ambulanz Glöckner kontra Landkreis Südwestpfalz, EBHT 2001., I-8089. o.; NAGY, Csongor István: *Kartelljogi kézikönyv*. HVG-Orac, Budapest, 2006. 233. és 57 o.

tevékenység-e; és mivel annak minősül, alkalmazandók a versenyszabályok. Ezen elv alól azonban találunk kivételt: a tagállami társadalombiztosítási rendszerek esetén az Európai Bíróság joggyakorlatában a konkrét tevékenységet, annak szerkezetét veszi figyelembe és nem absztrakt jelleggel vizsgálja azt, hogy az adott szolgáltatás piaci alapon is nyújtható-e.²⁸

Amennyiben egy aktus (döntés) közhatalmi jellegűnek minősül, nem terjednek ki rá a versenyszabályok, mivel nem beszélhetünk vállalkozás piaci magatartásáról.

A vállalkozások társulása által hozott döntés és az állami aktus összefüggésrendszerének kiterjedt gyakorlata van. Az Európai Bíróság több ügyben megállapította az EU-jog megsértését, amikor egy tagállam szabályalkotási hatáskört ruházott piaci szereplőkre, vagy egy versenyellenes megállapodáshoz (vállalkozások társulása által hozott döntéshez) automatikus állami megerősítést fűzött.²⁹ Számos más esetben a vállalkozások társulása által meghatározott tarifákat, díjakat nem minősítette EU-jogellenesnek, mivel az állam fenntartotta a maga számára a végső döntés meghozatalának jogát, a szabályozás közérdekű szempontokat tartalmazott a díjak meghatározására vonatkozóan, vagy a döntéshozó területben – annak összetételére tekintettel – nem az iparági érdekek képviselője dominált.³⁰

Az amerikai antitröszt jog megközelítése az EU-s versenyjognál valamelyest visszafogottabb, amikor a közjogi entitásokra történő alkalmazásról van szó.

Általános elvként megállapítható, hogy a szövetségi közigazgatási szervekre („agencies”) és az amerikai kormányzati szervezetekre általában akkor sem vonatkozik a szövetségi versenyjog, ha egyébként piaci tevékenységet végeznek.³¹ A szövetségi állam tulajdonában álló gazdasági társaságok esetén esetről esetre lehet csak vizsgálni a versenyjog alkalmazhatóságát. Például 2004-ben az amerikai legfelsőbb bíróság megállapította, hogy az antitröszt szabályok nem vonatkoznak az amerikai postára (US Postal Service – USPS),³² megállapítva, hogy az a végrehajtó hatalom önálló intézménye volt, és bár a vonatkozó szabályozás magas fokú függetlenséget ad a postának, az a kormányzat része. A legfelsőbb bíróság arra is utalt, hogy a postának közszolgálati kötelezettsége van, nem profit-orientált az egyetemes szolgáltatás nyújtásában és egyéb vonatkozásokban is speciális státusszal rendelkezik, valamint ágazati árszabályozás alá esik. A legfelsőbb bíróság ítéletét követően a Kongresszus elfogadta a Postal

---

²⁸ NAGY, Csongor István: *Kartelljogi kézikönyv*. HVG-Orac, Budapest, 2006. 57-69. o.

²⁹ Lásd például 123/83 Bureau national interprofessionnel du cognac kontra Guy Clair, EBHT 1985., 391. o.; C-35/99 Manuele Arduino, EBHT 2002., I-1529. o.; C-185/91 Bundesanstalt für den Güterfernverkehr kontra Gebrüder Reiff GmbH & Co. KG., EBHT 1993., I-5801. o.

³⁰ NAGY, Csongor István: *Kartelljogi kézikönyv*. HVG-Orac, Budapest, 2006. 110-131. o.

³¹ AREEDA, Phillip E.– HOVENKAMP, Herbert: *Antitrust Law*. 2006. 252a. pont.

³² *United States Postal Service v. Flamingo Industries (USA), Ltd.*, 540 U.S. 736 (2004)

Accountability and Enhancement Act-et (PAEA), amely világosan szabályozta az antitröszt szabályok postára történő alkalmazhatóságát.³³

A szövetségi versenyjogi szabályoknak (tag)államokra történő alkalmazása kapcsán egy, az EU-s versenyjog megoldásához hasonló joggyakorlat alakult ki (noha a két rendszer közé nem lehet egyenlőség jelet tenni). A szuverénként (közhatósági funkcióban) eljáró államra nem vonatkoznak az antitröszt szabályok. A vállalkozások magatartása vonatkozásában akkor alkalmazható ez az immunitás, ha az állam, akár a végső döntés meghozatalával, akár érdemi felülvizsgálattal, megtartja az érdemi döntés jogát. A szuverén aktusnak nem minősülő cselekmények vonatkozásában, vagyis amikor az állam piaci szereplőként jár el, bizonytalan a jogi helyzet, azonban valószínűbb az az értelmezés, hogy ilyen esetekben a versenyjogi szabályok alkalmazandók.

A *Parker kontra Brown* ügyben³⁴ egy kaliforniai törvény az államban termelt mezőgazdasági termények értékesítésére vonatkozóan egy program létrehozását írta elő a termelők közötti verseny korlátozása és a forgalmazási árak fenntartása érdekében, amelyben állami tisztviselők működtek közre. Az amerikai legfelsőbb bíróság megállapította, hogy mivel a programot az állam hozta létre, arra nem vonatkoztak a szövetségi antitröszt szabályok. Ugyan a programban a zónák kialakítását a termelők javasolták, és a programot az állam által létrehozott bizottság jóváhagyását követően a termelőknek is jóvá kellett hagyniuk, a programot a bizottságon keresztül eljáró állam fogadta el és hajtotta végre kormányzati politikája részeként.

A *Parker v. Brown* ügyben hozott ítélet, illetve az abban lefektetett immunitás alkalmazási köre kapcsán ki kell emelni két fontos dolgot.

Egyrészt, a legfelsőbb bíróság ítéletében kifejezetten utalt arra, hogy nem foglalkozik annak az esetnek a versenyjogi státuszával, amikor egy állam kereskedőként és nem szuverénként jár el, mivel az ügyben az állam szuverénként járt el. És bár a későbbi joggyakorlat alapján valószínűsíthető, hogy ilyen esetekben alkalmazandók a versenyjogi szabályok, a szövetségi felsőbíróságok gyakorlata ellentmondásos és ebben a kérdésben a legfelsőbb bíróság még nem foglalt egyértelműen állást. Ezzel a kérdéssel az alábbiakban külön foglalkozom.

Másrészt, érdemes kiemelni, hogy a *Parker* ügyben megállapított immunitás csak az államokra vonatkozik. A *Lafayette kontra Louisiana Light Co.* ügyben³⁵ a legfelsőbb bíróság megállapította: a föderális versenyjogi szabályokkal szembeni immunitás csak a szuverén államokra vonatkozik, az azok területén lévő városokra, önkormányzatokra nem, így ez

---

³³ Pub. L. 109-435, 120 Stat. 3189 (Dec. 20, 2006), codified at 39 U.S.C. §§ 101 et seq

³⁴ 317 U.S. 341 (1943)

³⁵ 435 US 389 (1978)

utóbbiak csak akkor mentesülnek, ha bizonyítani tudják állami felhatalmazás vagy irányítás meglétét. A *Community Communications kontra City of Boulder* ügyben³⁶ a legfelsőbb bíróság megállapította: az immunitás megállapításához önmagában nem elegendő, hogy az állam decentralizáció útján a helyhatóságnak hatáskört enged át („home rule power”).

A kérdés szabályozásában azonban jelentős változást hozott a *Unity Ventures kontra Village of Grayslake* ügy,³⁷ pontosabban annak politikai utóhatása. Ebben az ügyben háromszoros kártérítést ítétek meg egy önkormányzattal szemben. Ennek eredményeképpen a kongresszus elfogadott egy törvényt (Local Government Antitrust Act of 1984), amely kizárja a helyi önkormányzatokkal szembeni kártérítési igényeket olyan ügyekben, ahol a helyi önkormányzat alkalmazottai hivatalos minőségükben jártak el.

A *California Retail Liquor Dealers Assn. kontra Midcal Aluminum, Inc.* ügyben,³⁸ Kalifornia lehetővé tette a bortermelők számára, hogy meghatározzák termékeik viszonteladási árát, ami abban az időszakban az amerikai antitröszt jogban per se jogellenesnek minősült. Ennek mechanizmusa a következő volt: a termelők árlistáikat megküldték az állam illetékes szervének és ezt követően a nagykereskedők nem voltak jogosultak ezen árak alatt értékesíteni. Az állam tehát a termelők által szabadon meghatározott viszonteladási árakat kényszerítette ki, anélkül, hogy azokat értékelte vagy felülvizsgálta volna. A legfelsőbb bíróság ítéletében a következőképpen foglalta össze az állami immunitás két feltételét. Egyrészt, a kifogásolt korlátozás világosan kifejezett állami politikai célkitűzés kell legyen. Másrészt, azt az államnak aktívan felügyelnie kell. A bor árának megkötésével kapcsolatos kaliforniai rendszer teljesítette az első feltételt: az állam közpolitikai célkitűzése egyértelműen megállapítható és az is egyértelmű, hogy Kalifornia lehetővé kívánta tenni a viszonteladási árak termelők általi megkötését. A rendszer azonban nem teljesítette a második feltételt, mivel az állam a magánfelek által szabadon meghatározott árakat kényszerítette ki, anélkül, hogy maga állapította volna meg az árakat vagy azok ésszerűségét felülvizsgálta volna.

A *North Carolina State Board of Dental Examiners kontra FTC* ügyben³⁹ Észak-Karolina törvénye a North Carolina State Board of Dental Examiners-t a fogászati tevékenység szabályozásának szerveként jelölte meg, amelynek feladata volt a fogorvosi engedélyek rendszerének létrehozása, működtetése és kikényszerítése. A Board nyolc tagja közül hat volt praktizáló fogorvos. Az amerikai szövetségi kereskedelmi bizottság (Federal Trade

---

³⁶ 455 US 40 (1982)

³⁷ 46 Antitrust & Trade Reg. Rep. (BNA) No. 1157 (1984)

³⁸ 445 U.S. 97 (1980)

³⁹ No. 13–534. Decided February 25, 2015.

Commission - FTC) kifogásolta, hogy a Board csak fogorvosok számára tette lehetővé a fogfehérítési szolgáltatások nyújtását, kizárva az ilyen képzettséggel nem rendelkezőket az észak-karolinai piacról. A legfelsőbb bíróság megállapította: mivel a Board tagjainak többsége aktív piaci résztvevő, csak akkor lehet az állami immunitás elvére hivatkozni, ha a testület felett az állam aktív felügyeletet gyakorol és ez a feltétel a jelen esetben nem teljesült.

Ahogy arra a fentiekben utaltam, az Egyesült Államok versenyjogában nem egyértelmű, vajon piaci magatartás esetén érvényesül-e az állami immunitás. A szövetségi felsőbbbíróságok gyakorlata ellentmondásos.⁴⁰ Mint láthattuk, a *Parker kontra Brown* ügyben⁴¹ a bíróság kifejezetten utalt rá, hogy ítélete nem terjed ki erre a kérdésre (mivel annak megválaszolása nem volt szükséges, hiszen abban az ügyben az állam szuverénként járt el). A *Federal Trade Commission kontra Phoebe Putney Health Sys.* ügyben⁴² a legfelsőbb bíróság szintén elzárkózott attól, hogy a kérdésre választ adjon: arra jutott ugyanis, hogy az immunitás feltételei egyébként sem állnak fenn, így az ügy megítéléséhez nem szükséges annak megválaszolása, hogy az immunitás az állam piaci magatartására is kiterjedhet-e.

Bár a Sherman Act vonatkozásában, a fentieknek megfelelően, nem találunk egyértelmű iránymutatást, a Robinson-Patman Act tekintetében a legfelsőbb bíróság a *Jefferson County Pharmaceutical Association, Inc. kontra Abbott Laboratories* ügyben⁴³ kimondta, hogy a törvény hatálya kiterjed az állam piaci magatartására. Bár ez a megállapítás egy másik törvény vonatkozásában történt, a diszkrimináció egyes versenyellenes formáit tiltó Robinson-Patman Act egyik a versenyjogi törvények sorában (Sherman Act, Clayton Act), és az ebben a vonatkozásban elfogadott értelmezés minden bizonnyal az amerikai antitröszt jog alapszabályait tartalmazó Sherman Act vonatkozásában is irányadó.

Az amerikai szövetségi versenyjogi szabályoknak a piaci magatartásra történő alkalmazása kapcsán érdemes utalni egy fontos körülményre: bár párhuzamba állítható a két versenyjogi rendszer az állam piaci magatartásának versenyjogi megítélése vonatkozásában, nem hagyható figyelmen kívül, hogy, a versenyjogon túlmutató okokból, természetesen alapvető eltérés lehet a két versenyjog rezsim között a tekintetben, hogy mit tekint piaci magatartásnak és mit az

---

⁴⁰ 64 Lásd *VIBO Corp. v. Conway*, 669 F.3d 675, 687 (6th Cir. 2012) (“[I]f a state acts as a ‘commercial participant in a given market,’ action taken in a market capacity is not protected.”); *A.D. Bedell Wholesale Co., Inc.*, 263 F.3d 239, 265 n.55 (3d Cir. 2001); *Genentech, Inc. v. Eli Lilly and Co.*, 998 F.2d 931, 948 (Fed. Cir. 1993) (“To warrant Parker immunity the anticompetitive acts must be taken in the state’s ‘sovereign capacity,’ and not as a market participant in competition with commercial enterprise.”); *Paragould Cablevision, Inc. v. City of Paragould, Arkansas*, 930 F.2d 1310, 1312-13 (8th Cir. 1991) (“the market participant exception is merely a suggestion and is not a rule of law”); *Automated Salvage Transport, Inc. v. Wheelabrator Env'tl. Sys., Inc.*, 155 F.3d 59, 81 (2d Cir. 1998).

⁴¹ 317 U.S. 341 (1943)

⁴² 133 S.Ct. 1003, 1010 (2013)

⁴³ 460 U.S. 150, 154 (1983)

állami tevékenység körébe tartozónak. Példaként érdemes utalni a *U.S. kontra Brown University in Providence in State of R.I.* ügyben⁴⁴ hozott ítéletre, ahol a szövetségi fellebbviteli bíróság az egyetemek által a rászoruló diákok részére nyújtott pénzügyi támogatás vonatkozóan kialakított együttműködési mechanizmusra alkalmazta a versenyszabályokat. Az egyetemek létrehozta egy mechanizmust annak érdekében, hogy együttesen állapítsák meg azon diákok pénzügyi támogatását, akiket több mint egy intézménybe vettek fel és egyetértettek abban, hogy a pénzügyi támogatás rászorultságon kell alapuljon. Az egyetemek információt cseréltek egymással a diákokkal kapcsolatban és kidolgoztak egy formulát a rászorultság vizsgálatára. A fellebbviteli bíróság megállapította: a rászoruló diákoknak nyújtott pénzügyi támogatás egy szelektív árkedvezmény a tandíjból és nem jótékonyági adomány, és mivel kihat az tandíj megállapítására, kereskedelmi tranzakciónak minősül.

5. Záró gondolatok

A jelen tanulmány egy gondolat kísérlet volt annak alátámasztására, hogy az európai integráció megértése, értékelése és továbbfejlesztése szempontjából az összehasonlító (alkotmány)jogi elemzésnek nagyon fontos szerepe lehet. Nem az Európai Unió az első olyan államalakulat, amely szuverén államok önkéntes elhatározása alapján, lentől fölfelé építkezve jött létre és ahol a közös ügyek együtt élnek egy erős tagállami szuverenitással. Az Európai Unióban jelenleg zajló jogállamisági vitának megvannak a párhuzamai Kanada és az Egyesült Államok alkotmánytörténetében. Az európai belső piac nem egy párhuzamok és történeti előzmények nélküli rendszer, hanem egy olyan (alkotmányos) szabályozási rendszer, amelyet Ausztráliában és az Egyesült Államokban is megtalálunk. Az önkéntes egyesülés útján létrejött szövetségi államok problémái, dilemmái és megoldásai kiváló referenciával szolgálnak az európai integráció megértéséhez és értékeléséhez. Legfőbb ideje lenne az európai integrációt elhelyezni ebben a globális kontextusban.

---

⁴⁴ 5 F.3d 658 (1993)